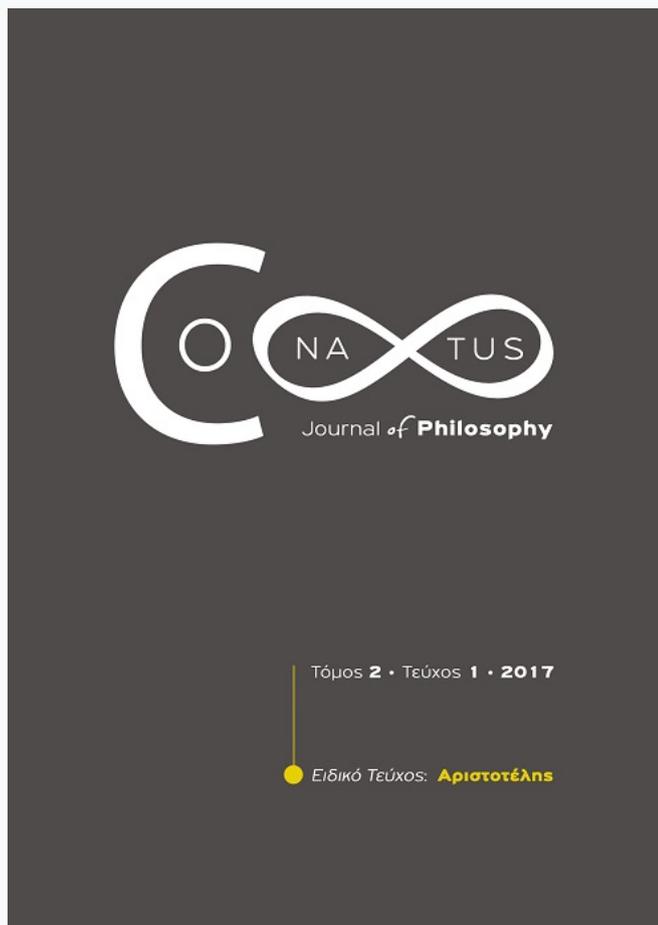

Conatus - Journal of Philosophy

Vol 2, No 1 (2017)

Conatus - Journal of Philosophy SI: Aristotle

The Conflict between Aristotle's Virtue and Modern Political Realism

Vasilios Vranas

doi: [10.12681/conatus.16036](https://doi.org/10.12681/conatus.16036)

Copyright © 2018, Vasilios Vranas

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Vranas, V. (2018). The Conflict between Aristotle's Virtue and Modern Political Realism. *Conatus - Journal of Philosophy*, 2(1), 13-20. <https://doi.org/10.12681/conatus.16036>

Η σύγκρουση της αριστοτελικής αρετής με τον σύγχρονο πολιτικό ρεαλισμό

Βασίλειος Βρανάς

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών

E-mail address: bvranas@ppp.uoa.gr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7106-4798>

Περίληψη

Κατά τον Αριστοτέλη το δέον είναι οι άνθρωποι να ζουν ενάρετα ώστε να κερδίσουν την ευδαιμονία. Ωμως, εγείρεται το ερώτημα κατά πόσο οι πολίτες που ασκούν την κρατική εξουσία δύνανται να ακολουθήσουν την αρεταϊκή αυτή προτροπή, σε ένα περιβάλλον το οποίο είναι συνεχώς μεταβαλλόμενο και απειλείται συνεχώς από εξωτερικούς ή εσωτερικούς εχθρούς. Ήδη από την εποχή της Αναγέννησης, με κύριο εκφραστή τον Νικολό Μακιαβέλι, αρχίζει να παρατηρείται ο παραγκωνισμός όχι μόνο της αριστοτελικής φιλοσοφίας, αλλά και της φιλοσοφίας γενικότερα, στον βωμό του λεγόμενου πολιτικού ρεαλισμού. Το πολιτικό στερέωμα από την εποχή της αναγέννησης έως και σήμερα, στην αυγή του 21ου αιώνα, έχει γίνει περισσότερο απαιτητικό και σύνθετο, με αποτέλεσμα θέσεις όπως του Αριστοτέλη περί αρετής να φαντάζουν ουτοπικές ή και παρωχημένες. Η παρούσα εισήγηση επιχειρεί να εξετάσει αν είναι εφικτές η αριστοτελική αρετή και η ευδαιμονία σε έναν αιώνα που μαστίζεται από την οικονομική κρίση, την τρομοκρατία, το μεταναστευτικό και την κρίση αξιών.

Ο Αριστοτέλης θεωρούσε πως για κάθε επιστήμη και δραστηριότητα υπάρχει ένας εσώτερος σκοπός, ο οποίος σκοπός είναι το αγαθό, δεδομένου ότι καμία επιστήμη και καμία τέχνη δεν υπάρχει προς χάριν του κακού. Με δεδομένο το συμπέρασμα αυτό, απώτερος στόχος της άριστης δραστηριότητας θα είναι το άριστο αγαθό. Και οπωσδήποτε ανώτερη όλων των δραστηριοτήτων, είναι ακριβώς η πολιτική, και κατά πάσα πιθανότητα ο δικός της σκοπός αποτελεί αγαθό.¹ Δηλαδή, το τέλος της πολιτικής τέχνης είναι να προσδώσει μια συγκεκριμένη ποιότητα στους πολίτες: να τους κάνει καλούς και

¹ Αριστοτέλης, *Ηθικά Μεγάλα*, 1181 a - 1182 b.

ικανούς να πράττουν ωραίες πράξεις² και ιδιαίτέρως εκείνους που θα αναλάβουν εξεχουσες θέσεις στην πόλη, και των οποίων την ύπαρξη όχι μόνο τονίζει ο Αριστοτέλης, αλλά παραθέτει και τα προσόντα που πρέπει να έχουν για να εκπληρώσουν το λειτούργημά τους.

Έτσι λοιπόν όσοι πρόκειται να πάρουν τα σημαντικότερα αξιώματα πρέπει: πρώτον, να πιστεύουν στο ισχύον πολίτευμα· δεύτερον, να έχουν μεγάλη ικανότητα να εκτελούν τα καθήκοντά τους και τρίτον, η αρετή και η δικαιοσύνη να είναι ανάλογες με κάθε πολίτευμα.³ Μολονότι, όμως, γίνεται αυτή η διάκριση, την αρετή του χρηστού πολίτη πρέπει να την έχουν όλοι, καθώς μόνο έτσι γίνεται άριστο το πολίτευμα - την αρετή, όμως, του καλού ανθρώπου είναι αδύνατον να την έχουν όλοι. Είναι δυνατόν, αναρωτιέται ο Αριστοτέλης, να συνυπάρξει στο ίδιο άτομο η αρετή του καλού ανθρώπου και του χρηστού πολίτη; Και απαντάει: «Σε μία πόλη ο ίδιος άνθρωπος μπορεί να είναι και καλός άνθρωπος και χρηστός πολίτης, ενώ σε μία άλλη, άλλος είναι ο ένας κι άλλος ο άλλος».⁴

Παρά το γεγονός, όμως, ότι η έννοια του σωστού πολίτη μπορεί να είναι υποκειμενική, το στοιχείο που παραμένει σταθερό είναι η έννοια του πολίτη. Γενικά, πολίτης είναι εκείνος που έχει το δικαίωμα να άρχει και να άρχεται, όμως σε κάθε πολίτευμα, σύμφωνα πάντα με την αριστοτελική φιλοσοφία, η ιδιότητα του πολίτη δεν είναι ίδια. Στο άριστο πολίτευμα πολίτης είναι, για παράδειγμα, εκείνος που μπορεί και θέλει να άρχεται και να άρχει, αποβλέποντας στη ζωή με γνώμονα την αρετή.⁵ Στην προσπάθεια διαμόρφωσης του καλού πολίτη, ανεξάρτητα από το πολίτευμα το οποίο εξετάζει κανείς, η πολιτική αρετή χτίζεται, κατά τον Αριστοτέλη, από τους νόμους, διότι ο άνθρωπος γίνεται δίκαιος από τις επανειλημμένες πράξεις δικαιοσύνης ή με άλλα λόγια, ο άνθρωπος γίνεται σώφρων από τις επανειλημμένες πράξεις σωφροσύνης. Ο άνθρωπος που δεν κάνει επανειλημμένα σώφρονες πράξεις, δεν πρόκειται ποτέ να αποκτήσει την αρετή.⁶ Δηλαδή οι νομοθέτες κάνουν καλούς τους πολίτες ωθώντας τους να αποκτούν τις συγκεκριμένες συνήθειες - αυτή είναι η θέληση του κάθε νομοθέτη και όσοι δεν τα καταφέρνουν σ' αυτό, δεν πετυχαίνουν στο έργο τους.⁷

Μέχρι το σημείο αυτό, εξετάστηκε η σκέψη του Αριστοτέλη αναφορικά με την έννοια του πολίτη, την ανάγκη ύπαρξης του νόμου και την καλλιέργεια της αρετής. Το ζήτημα εν προκειμένω, όμως, είναι τώρα το τί ορίζεται ως αρετή. Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος στα *Ἠθικά Νικομάχεια*

² Αριστοτέλης, *Ἠθικά Νικομάχεια*, 1099 b.

³ Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1309 a 33-37.

⁴ Αυτόθι, 1277 a 1 - 1278 b 4.

⁵ Αυτόθι, 1283 b 43 - 1284 a 2.

⁶ Αριστοτέλης, *Ἠθικά Νικομάχεια*, 1105 b.

⁷ Αυτόθι, 1103 b.

θα δώσει τον ορισμό της αρετής λέγοντας πως: «Η αρετή αναφέρεται στα πάθη και στις πράξεις: σ' αυτά η υπερβολή είναι λάθος και ψέγεται, το ίδιο και η έλλειψη, ενώ το μέσον επαινείται και είναι ορθό, φυσικά τα δύο αυτά, ο έπαινος και η επιτυχία του ορθού, πάνε μαζί με την αρετή. Ένα είδος μεσότητας είναι λοιπόν η αρετή, που έχει για στόχο της το μέσον».⁸ Προκειμένου να γίνει περισσότερο κατανοητή η έννοια του μέσου μεταξύ παθών και πράξεων, ο Αριστοτέλης θα φέρει τα εξής παραδείγματα:

Θρασύτητα – δειλία – ανδρεία
 αναισχυντία – ατολμία – μετριοπάθεια
 κέρδος – ζημία – δίκαιον
 κολακεία – εχθροπάθεια – φιλία
 ακολασία – αναισθησία - σωφροσύνη⁹

Θεμελιώδες χαρακτηριστικό της αρετής, λοιπόν, είναι η μεσότητα, η οποία συνιστά επιλογή μεταξύ των άκρων, και η ικανότητα των πολιτών να επιλέγουν το μέσον, αποτελεί προϊόν συνήθειας. Έτσι, η αρετή είναι συνήθεια, ξέις, που α) επιλέγεται ελεύθερα από το άτομο και β) βρίσκεται στο μέσον, στο μέσον όμως το «σε σχέση με εμάς» και το μέσον αυτό καθορίζεται από τη λογική και συγκεκριμένα από τη λογική που καθορίζει ο φρόνιμος άνθρωπος.¹⁰ Έχοντας διευκρινίσει την έννοια της αρετής, μένει να εξεταστούν τα είδη αρετής, όπως αυτά προκύπτουν στη σκέψη του Αριστοτέλη.

Έτσι στα *Ηθικά Νικομάχεια* βρίσκουμε την εξής αναφορά: «Δύο είναι τα είδη της αρετής, η διανοητική και η ηθική. Η διανοητική αρετή χρωστάει και τη γένεση και την αύξησή της κατά κύριο λόγο στη διδασκαλία, ενώ η ηθική αρετή είναι αποτέλεσμα του έθους. Αυτό κάνει φανερό ότι καμιά ηθική αρετή δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως».¹¹ Η ίδια τοποθέτηση συναντάται και στα *Ηθικά Ευδήμεια*, με μία περαιτέρω ανάλυση του διαχωρισμού των αρετών σε διανοητικές και ηθικές, όπου ο Αριστοτέλης θα διατυπώσει τη θέση ότι οι διανοητικές αρετές συνοδεύονται πάντα από το λογικό. Επομένως, ανήκουν στο λογικό μέρος της ψυχής, το οποίο οφείλει να εξουσιάζει τις υπόλοιπες ικανότητες, καθώς είναι αυτό που είναι προικισμένο με τη λογική. Αντιθέτως, οι ηθικές αρχές ανήκουν στο άλογο το οποίο είναι εκ φύσεως φτιαγμένο να υπακούει στο μέρος που έχει τη λογική.¹²

⁸ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1106 b.

⁹ Αριστοτέλης, *Ηθικά Ευδήμεια*, 1221 a.

¹⁰ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1107 a.

¹¹ Αυτόθι, 1103a.

¹² Αριστοτέλης, *Ηθικά Ευδήμεια*, 1220 a.

Συμπερασματικά, οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, είναι κομμάτι του άλογου μέρους της ψυχής και συνιστούν προϊόν προσπάθειας, ώστε η συστηματική και ορθή καλλιέργειά τους να γίνει συνήθεια στους πολίτες. Απώτερος στόχος αυτής της προσπάθειας κατά τον Αριστοτέλη δεν είναι άλλος από την ευδαιμονία, η οποία είναι ένα κοινό αγαθό, που μπορεί να αποκτηθεί από πολλούς ανθρώπους, αφού είναι δυνατό να υπάρξει σε όλους όσοι δεν είναι ανάπηροι ως προς την αρετή: το μόνο που χρειάζεται είναι κάποιο είδος σπουδής και προσωπικής προσπάθειας.¹³ Με μία λέξη, η αρεταϊκή ηθική του Αριστοτέλη αποσκοπεί στην ευτυχία του ανθρώπου. Η ευτυχία ταυτίζεται με την καλή ζωή και η καλή ζωή ταυτίζεται με τη ζωή τη σύμφωνη με τις αρετές της ψυχής. Άρα, η ζωή η σύμφωνη με τις αρετές της ψυχής είναι ο τελικός στόχος που οδηγεί στην ευτυχία και το άριστον.¹⁴

Η φιλοσοφική σκέψη του Αριστοτέλη συνέχισε να βρίσκεται στο προσκήνιο της φιλοσοφίας τους αιώνες που ακολούθησαν και σύντομα ξεπέρασε τα γεωγραφικά όρια της Ελλάδας. Ορόσημο στην αριστοτελική φιλοσοφία αποτελεί η περίοδος της φλωρεντινής Αναγέννησης, όπου είναι και ιστορικά αποδεδειγμένο πως οι ελίτ της Φλωρεντίας είχαν τη δυνατότητα να προσεγγίσουν τα κλασικά κείμενα στις πρωτότυπες γλώσσες – ελληνική και λατινική – χωρίς διαμεσολαβήσεις, καθώς επίσης πως η πνευματική κοινότητα της Φλωρεντίας είχε πια στη διάθεσή της τις πλήρεις εκδόσεις των *Πολιτικῶν* του Αριστοτέλη.¹⁵ Ειδικότερα, το κίνημα του Ουμανισμού, το οποίο αναπτύχθηκε κατά κύριο λόγο στη Φλωρεντία, προσπάθησε να βρει απαντήσεις στα πολιτικά και υπαρξιακά αδιέξοδα που είχαν γεννηθεί από τα χρόνια του Μεσαίωνα και έτσι έστρεψε την προσοχή του για απαντήσεις στα κείμενα των αρχαίων συγγραφέων. Μεταξύ άλλων, οι ουμανιστές επέστρεψαν στο δόγμα που διατύπωσε ο Αριστοτέλης στο Ε' βιβλίο των *Πολιτικῶν*, ότι δηλαδή η πορεία των ανθρώπινων γεγονότων μπορεί να συνιστά μια σειρά επαναλαμβανόμενων κύκλων¹⁶, αιτιολογώντας έτσι την ανάγκη για μελέτη των αρχαίων κλασικών, και σύντομα οδηγήθηκαν στην αναζήτηση και τον ορισμό της αρετής, την ώρα που ήρωας των ουμανιστών παρέμενε ο *vir virtutis*, ο ενάρετος άνδρας.¹⁷ Την ίδια περίοδο σπουδαία έργα του Αριστοτέλη, του Κικέρωνα και τόμοι από την ιστορία της Ιταλίας, βρέθηκαν και στα χέρια του Νικολό Μακιαβέλι¹⁸, και έτσι ο Φλωρεντίνος από πολύ νωρίς απέκτησε γνώση των

¹³ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1099 b.

¹⁴ Αριστοτέλης, *Ηθικά Μεγάλα*, 1184 b - 1185 a.

¹⁵ Σπύρος Μακρής, *Niccolò Machiavelli "Virtù" και Ερμηνευτικά Κάτοπτρα, Σπουδή στη Νεότερη και Σύγχρονη Πολιτική Θεωρία του Ρεπουμπλικανισμού* (Αθήνα: εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2009), 40.

¹⁶ Quentin Skinner, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, (Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2005), 142.

¹⁷ Αυτόθι, 152.

¹⁸ Μακρής, 64.

κλασικών συγγραφέων και καταπιάστηκε, και στην πορεία μέσα από τα δικά του έργα, με την αναζήτηση της αρετής που ο ίδιος αποκαλεί "virtù".

Όντας ο μόνος φιλόσοφος που ανέδειξε η Αναγέννηση, ο Μακιαβέλι παρουσιάζεται ως ένας από τους μείζονες εκπροσώπους της πολιτικής μεταρρύθμισης και το μέγεθος της προσφοράς του παραλληλίζεται, εκ νέου, με την προσφορά του Αριστοτέλη στη δυτική και νεότερη πολιτική σκέψη εν γένει.¹⁹ Παρ' όλα αυτά όμως αξίζει να σημειωθεί ότι στα έργα του σπάνια αναφέρεται στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη και ο λόγος, όπως ο ίδιος αναφέρει, είναι ότι πίστευε πως η φιλοσοφία μόλυνε και διέφθειρε τις πόλεις.²⁰ Η αρνητική άποψη που είχε ο Φλωρεντίνος για τη φιλοσοφία, όπως προαναφέρθηκε, σε συνδυασμό με την πολιτική εμπειρία που αποκόμισε σύντομα τον οδήγησαν να απορρίψει τα θεωρητικά κείμενα των κλασικών τα οποία, στα δικά του μάτια, στερούσαν ρεαλισμού. Υπό την έννοια αυτή γίνεται κατανοητό ότι η αριστοτελική θεωρία περί αρετής και ηθικής σε καμία περίπτωση δε γινόταν να βρει σύμφωνο τον Μακιαβέλι.

Είναι πρόδηλη η διαφοροποίηση του Φλωρεντίνου από τον Σταγειρίτη φιλόσοφο ως προς την εξέταση και την προσέγγιση της έννοιας της αρετής, με τον Αριστοτέλη να εντοπίζει την αρετή ως μεσότητα, την ώρα που για τον Μακιαβέλι η έννοια της αρετής αναφέρεται σε οποιοδήποτε σύνολο ιδιοτήτων χρειάζεται να αποκτήσει ο ηγεμόνας προκειμένου να διατηρήσει το κράτος του και να επιτύχει μεγάλα πράγματα. Να είναι κανείς ηγεμόνας με *virtù* σημαίνει να είναι άνθρωπος με ευέλικτο χαρακτήρα και ικανός να ποικίλει τη συμπεριφορά του από το καλό στο κακό και αντίστροφα καταπώς υπαγορεύουν η τύχη και οι περιστάσεις.²¹

Τόσο ο Αριστοτέλης όσο και ο Μακιαβέλι συμφωνούν στην ανάγκη ύπαρξης των αρετών, και ο Ιταλός επαναλαμβάνει ότι οι αρετές και οι κακές όντως υπάρχουν, όμως το περιεχόμενό τους για το κάθε πρακτικό υποκείμενο εξαρτάται κάθε φορά από τις περιστάσεις στις οποίες επιτελούνται οι πράξεις, με τους χαρακτήρες των ανθρώπων να κρίνονται στη συνέχεια αναλόγως. Τις αρετές δεν τις καθορίζει η ρητορική λογική, αλλά η πρακτική λογική, η φρόνηση.²²

Συνοψίζοντας, λοιπόν, τόσο ο Αριστοτέλης όσο και ο Μακιαβέλι θεωρούν ότι πρέπει να υπάρχουν και να καλλιεργούνται οι αρετές,

¹⁹ Αυτόθι, 262.

²⁰ George Steiris, "Machiavelli's Appreciation of Greek Antiquity and the deal of Renaissance," in *Renaissance? Perceptions of Continuity and Discontinuity in Europe, c.1300 - c.1550*, ed. Alexander Lee, Harry Schnitker and Pierre Réporté, 81-94 (Amsterdam: Brill, 2010), 86.

²¹ Skinner, 172.

²² Janet Coleman, *Ιστορία της Πολιτικής Σκέψης. Από τον Μεσαίωνα μέχρι την Αναγέννηση* (εκδόσεις Κριτική, 2006), 491.

όμως η αρεταϊκή ηθική του Αριστοτέλη αναχαιτίζεται από τη *virtù* του Μακιαβέλι, ο οποίος δεν εντοπίζει την ευδαιμονία του ατόμου ως απώτερο στόχο της αρετής, αλλά την ευδαιμονία του κράτους και, για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, θα πρέπει ο ηγέτης του κράτους, ανεξάρτητα από το πολίτευμα που εξετάζουμε, να φαίνεται ότι έχει αρετές, αλλά να είναι και έτοιμος και πρόθυμος ανά πάσα στιγμή να αφήσει στην άκρη την αρετή και με αξιοσύνη να προσαρμοστεί στις ανάγκες της συγκυρίας, κινούμενος με όρους πολιτικού ρεαλισμού. Με άλλα λόγια, η πολιτική διδασκαλία του Μακιαβέλι είναι ένας ακρωτηριασμένος αριστοτελισμός, ο οποίος εμπνέεται περισσότερο από τη ρητορική διδασκαλία του Αριστοτέλη για την ψυχολογία των κινήτρων, παρά από τα ηθικά διδάγματα που διατυπώνει στα *Ἠθικά Νικομάχεια*²³ και στα υπόλοιπα έργα του.

Από τα παραπάνω προκύπτουν δύο έννοιες, των οποίων θα εξετασθεί η δυνατότητα σύγκλισης στο πολιτικό περιβάλλον του 21^{ου} αιώνα. Πρόκειται για την έννοια της «αρετής», όπως αυτή προσεγγίζεται από τον Αριστοτέλη, και την έννοια του «πολιτικού ρεαλισμού», βασικός θεμελιωτής της οποίας υπήρξε ο Νικολό Μακιαβέλι. Η διαφορά που γεννάται από την πολιτική πραγματικότητα τόσο του Αριστοτέλη όσο και του Μακιαβέλι – σε σύγκριση με το πολιτικό περιβάλλον του 21^{ου} αιώνα που διανύουμε – έγκειται στο γεγονός ότι το πολιτικό περιβάλλον έχει διεθνοποιηθεί και η ανάλυσή του έχει δώσει τη θέση της από την πολιτική φιλοσοφία περισσότερο στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων. Σε κάθε περίπτωση, η αριστοτελική και η μακιαβελική σκέψη, η ηθική και ο ρεαλισμός δηλαδή, εξακολουθούν να είναι στο επίκεντρο, καθώς παραμένει αμετάβλητη η έννοια του κράτους διότι, όπως διδάσκει και η θεωρία των Διεθνών Σχέσεων, το κράτος είναι χτισμένο πάνω σε δύο αντικρουόμενες πλευρές της ανθρώπινης φύσης. Την ουτοπία και τον ρεαλισμό, τα ιδανικά και τους θεσμούς, την ηθική και την εξουσία και τα οποία είναι από την γέννησή του άρρηκτα αναμεμειγμένα σε αυτό.²⁴

Αυτό που έχει αλλάξει είναι ότι το πάλαι ποτέ έθνος-κράτος συνιστά μέρος ενός παγκόσμιου πολιτικού όλου το οποίο βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση, και η αλληλεπίδραση αυτή κατευθύνεται από την εξωτερική πολιτική κάθε κράτους. Έτσι, ορίζουμε την εξωτερική πολιτική ως την πολιτική εκείνη σφαίρα που αναζητάει να γεφυρώσει τα σύνορα μεταξύ του έθνους-κράτους και του διεθνούς περιβάλλοντος.²⁵ Η μελέτη των σχέσεων αυτών, είναι και το αντικείμενο εκείνο με το οποίο καταπιάνεται η επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, η οποία με τη

²³ Αυτόθι, 512.

²⁴ Edward Hallett Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* (London: Palgrave Macmillan, 1946), 96.

²⁵ Karen Smith, *Ethics and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 1.

σειρά της εμφορείται από ένα σύνολο συνιστωσών, οι οποίες έχουν διαφορετική προσέγγιση στην ερμηνεία της διεθνούς πολιτικής. Υπό το δεδομένο αυτό, η μελέτη των Διεθνών Σχέσεων γίνεται καλύτερα κατανοητή ως ένας παρατεταμένος ανταγωνισμός των ρεαλιστικών, των φιλελεύθερων και των ριζοσπαστικών παραδόσεων. Ο ρεαλισμός τονίζει τις διαρκείς τάσεις για συγκρούσεις μεταξύ των κρατών, ο φιλελευθερισμός εντοπίζει διάφορους τρόπους για να μετριαστούν οι τάσεις αυτές και ο ριζοσπαστισμός εξετάζει πώς ολόκληρο το σύστημα των σχέσεων μεταξύ των κρατών μπορεί να αλλάξει.²⁶ Από τις τρεις αυτές παραδόσεις, ο πολιτικός ρεαλισμός, του οποίου θεμελιωτής υπήρξε, ως ελέχθη προηγουμένως, ο Μακιαβέλι, σήμερα φαίνεται να είναι η επικρατέστερη παράδοση. Ειδικότερα, η έλευση του ψυχρού πολέμου εδραίωσε τη θέση του ρεαλισμού ως κυρίαρχου πνευματικού πλαισίου στην εξωτερική πολιτική, περισσότερο γνωστό ως το μοντέλο των σχέσεων ισχύος (power relations).²⁷ Οι παγκόσμιοι ηγέτες ενθαρρύνονται ενεργά από τους ρεαλιστές ώστε να παραγκωνίσουν τις ηθικές τύψεις που τους γεννάει η αμφιβολία και να δράσουν στο περιβάλλον των διεθνών σχέσεων σύμφωνα με τους καθιερωμένους κανόνες της πολιτικής εμπλοκής.²⁸ Την ίδια στιγμή υπάρχει μια διάθεση, ακόμα και μεταξύ ορισμένων συγγραφέων που δεν είναι (αυστηρά μιλώντας) ρεαλιστές, για την αντιμετώπιση της πολιτικής ως επιστήμης της δύναμης και της αυτοπροβολής και αποκλείουν εξ ορισμού από αυτήν ενέργειες που διέπονται από την ηθική συνείδηση.²⁹

Συγκεκριαλιώνοντας, ζητήματα της σύγχρονης παγκόσμιας πολιτικής, όπως η οικονομική κρίση, το μεταναστευτικό και η τρομοκρατία, εξετάζονται υπό το πρίσμα των σχέσεων ισχύος, με τα ισχυρά κράτη να είναι ρυθμιστές των γεγονότων. Η παράδοση του ρεαλισμού φαίνεται να παραμένει η επικρατούσα, γεγονός που συνεπάγεται την υποβάθμιση της ηθικής αρετής, τουλάχιστον όπως την αντιλαμβανόταν ο Αριστοτέλης, σε δευτερευούσης σημασίας παράγοντα. Αποτέλεσμα της πρακτικής αυτής είναι οι συνεχείς συγκρούσεις και εντάσεις που οδηγούν στην αδυναμία εξεύρεσης ενός παγκόσμιου ειρηνικού και μη συγκρουσιακού *modus vivendi* μεταξύ των κρατών.

Ίσως σήμερα, περισσότερο από ποτέ η φιλοσοφική σκέψη του Αριστοτέλη, η οποία πριν 500 χρόνια έβγαλε τον κόσμο από τον Μεσαίωνα και τον οδήγησε στην Αναγέννηση, να είναι η λύση που θα οδηγήσει από την ολοκλήρωση της ενοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης έως και

²⁶ Stephen Walt "International Relations: One World, Many Theories", *Foreign Policy* 10 (1998): 30.

²⁷ Smith, 6.

²⁸ Robert Alexander Kraig, "The Tragic Science: The Uses of Jimmy Carter in Foreign Policy Realism", *Rhetoric & Public Affairs* 5, no. 1 (2002): 21.

²⁹ Carr, 97.

την παγκόσμια ειρήνη, η οποία φαντάζει ως ουτοπία στους ασπαζόμενους την παράδοση του πολιτικού ρεαλισμού. Η αρεταϊκή ηθική του Αριστοτέλη μπορεί να καταλήγει στο περιθώριο από τους ρεαλιστές, αλλά οι άλλες δύο σχολές σκέψης των Διεθνών Σχέσεων, ο Φιλελευθερισμός και ο Ριζοσπαστισμός, που φιλοδοξούν να μετριάσουν τις συγκρούσεις μεταξύ των κρατών και να αλλάξουν ριζικά τις μεταξύ τους σχέσεις μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους από τις αδιέξοδες, όπως αποδεικνύεται, σχέσεις ισχύος, μπορούν να βρουν πρόσφορο έδαφος προς την κατεύθυνση αυτή στην αριστοτελική φιλοσοφική σκέψη.

Αναφορές

Αριστοτέλης. *Ἠθικά Εὐδήμεια*.

Αριστοτέλης. *Ἠθικά Μεγάλα*.

Αριστοτέλης. *Ἠθικά Νικομάχεια*.

Αριστοτέλης. *Πολιτικά*.

Carr, Edward Hallett. *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Palgrave Macmillan, 1946.

Coleman, Janet. *Ιστορία της Πολιτικής Σκέψης. Από τον Μεσαίωνα μέχρι την Αναγέννηση*. Αθήνα: Κριτική, 2006.

Kraig, Robert Alexander. "The Tragic Science: The Uses of Jimmy Carter in Foreign Policy Realism". *Rhetoric & Public Affairs* 5, no. 1 (2002): 1-30.

Μακρός, Σπύρος. *Nicollò Machiavelli "Virtù" και Ερμηνευτικά Κάτοπτρα, Σπουδή στη Νεότερη και Σύγχρονη Πολιτική Θεωρία του Ρεπουμπλικανισμού*. Αθήνα: Σιδέρης, 2009.

Skinner, Quentin. *Τα Θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2005.

Smith, Karen. *Ethics and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Steiris, George. "Machiavelli's Appreciation of Greek Antiquity and the deal of Renaissance". In *Renaissance? Perceptions of Continuity and Discontinuity in Europe, c.1300 - c.1550*, edited by Alexander Lee, Pit Péporté, and Harry Schnitker, 81-94. Amsterdam: Brill, 2010.

Walt, Stephen. "International Relations: One World, Many Theories". *Foreign Policy* 110 (1998): 29-46.